

Augustus från Allgäu

En kolossal bluff

En kall och grå februarimorgon år 2014 vandrade jag för första gången genom Tübingens gator. Jag upplevde den anrika sydtyska universitetsstaden som nästan osannolikt pittoresk: floden Neckar porlade stilla i bakgrunden och ju närmare jag kom mitt mål, desto tätare tornade de traditionella korsvirkeshusen upp sig kring de allt smalare gränderna. Jag skulle till slottet Hohentübingen, en imponerande byggnad med medeltida anor. Men den sydtyska idyllen fick snart hård konkurrens. Inne på slottets borggård väntade en överraskning: ett kolossalt porträtthuvud föreställande Augustus (63 f.Kr.–14 e.Kr.), romarikets förste kejsare. Visst, med sina 1,7 m i höjd är huvudet något mindre än det välkända antika kolossalporträttet av Konstantin den store (272–337 e.Kr.), som nu finns uppställt i det Kapitolinska museet i Rom. Men oavsett känner man sig liten när man tittar upp mot ett ansikte som mäter ca 1,4 x 1,2 m.

Jag hade nyligen disputerat inom ämnet Antikens kultur och samhällsliv, och romersk skulptur var min forskningsinriktning: varför hade jag inte hört talas om detta enorma Augustusporträtt? Jag var i Tübingen för att delta i en konferens på temat antikreception och tursamt nog handlade det första föredraget om den kolossale kejsaren på borggården. Utifrån mina minnesanteckningar, och den text som publicerades i konferensvolymen,

ska jag nu återge den berättelse jag fick höra.

EN OSANNOLIK BERÄTTELSE

I maj år 1994 gjordes ett spektakulärt fynd i den lilla byn Weiler i det område av södra Tyskland som kallas Allgäu. Efter ett kraftigt regn upptäcktes det kolossala Augustusporträttet i den lilla ån Hausbach ("Husbäcken"). Fyndet väckte stor uppståndelse och det blev omskrivet t.ex. i lokaltidningen *Westallgäuer*. Den femton tunga skulpturen bärgades omgående och fördes i en högtidlig, romerskinspirerad, procession genom byn. Fotografier visar musikanter iförda hemsnickrade togor som tar sig fram genom folkvimlet tillsammans med det kolossala porträttet. Skulpturen fördes till Gasthaus zur Traube, ett av byns mest anrika värdshus, där den kärleksfullt ställdes upp för allmän beskådan.

Man startade projektet MAMI (*Marmor in Mitteleuropa*), med målet att utforska hur en kolossalskulptur som Augustus från Allgäu rent praktiskt hade framställts under antiken: man ville skapa en kopia i skala 1:1. Ett stenhuggeri i grannbyn Scheffau tog sig an uppgiften. *Augustus från Allgäu* tillhör den typ av Augustusporträtt som exemplifieras av den berömda skulpturen *Augustus från Primaporta*. Denna exceptionellt välbevarade och konstfullt utförda skulptur

Det bildsköna Tübingen i morgondimman. Foto: Julia Habetzeder.

hittades år 1863 i Livias villa i Prima-porta, som idag är en förort till Rom. Man tror att *Augustus från Prima-porta* framställdes under årtiondena före Kristi födelse, d.v.s. under Augustus livstid. Kejsaren återges här i helfigur, och med en höjd av strax över två meter, alltså i en skala något större än naturlig storlek. Det kolossala huvudet som hittades i Weiler är hela fem gånger större än huvudet på skulpturen från Prima-porta. Om man tänker sig en skulptur i helfigur, motsvarande proportionerna hos *Augustus från Prima-porta*, så skulle skulpturen som ställdes upp i de sydtyska alperna ha varit 10,5 m hög.

Augustus från Allgäu har bitvis en grovt bearbetad yta, och vid halsen återfinns en mätpunkt, en så kallad *puntello*, som visar att man använt en mätteknik för att framställa skulpturen. Stenhuggarna i Scheffau gick till verket. De behövde 100 timmar för arbetet med liknande mätpunkter, 500 timmar för att utarbeta skulpturens grova former och ytterligare 400 timmar av bildhuggeriarbete för att ge ytan dess slutgiltiga form. Ytan polerades dock inte, ett arbete som bedömdes ta ytterligare 400 timmar. Till sin hjälp hade stenhuggarna moderna tryckluftmejslar och andra nymodiga redskap. För att komma i närheten av tidsåtgången under antiken tror man sig behöva

multipluera antalet timmar med 2,5 vilket skulle ge $(100 + 500 + 400 + 400) \times 2,5 = 3\ 500$ arbetstimmar.

Att skapa ett porträtt som detta var under antiken, och är fortfarande, en enorm prestation. Hur kunde ett så stort porträtt av romarrikets förste kejsare dyka upp just i den avlägsna lilla alpbyn Weiler? Området tillhörde som bekant en gång den romerska provinsen Raetien. Men åter till samtiden. Lyckligtvis bodde en passionerad arkeolog i grannbyn Scheffau: Michael Pfanner. Han tog sig an uppgiften att göra efterforskningar. Intervjuer med lokalbefolkningen ledde honom till en uppseendeväckande geologisk formation i sluttningarna ovanför Weiler, der Enschenstein. Där ska en äldre herre ha kommit över block av Carraramar-

mor. Och se, en utgrävning blottade stora marmorblock och keramikskärvor av romersk terra sigillata-typ. Kunde detta vara kolossalskulpturens fundament? Man formulerade teorin att skulpturen varit uppställd här, och att dess huvud vid något tillfälle skilt från kroppen och glidit ner för bergsslutningen. Det hamnade till slut i ån Hausbach, som sedan förde det nedströms till byn Weiler. Men de resultatrika efterforskningarna slutade inte här: en närläsning av Suetonius *Kejsarbiografier* visade att Augustus, vid en genomresa i området, ska ha besökt en klipphelgedom vid en plats kallad *Lapis hominis* (der [M]Enschenstein?) som gjorde ett så stort intryck på honom att han lovade ortens invånare att skänka helgedomen en kolossalstaty.

BERÄTTAREN

Talaren som framförde denna berättelse vid konferensen i Tübingen var just Michael Pfanner – den passionerade arkeologen från grannbyn Scheffau. Det rör sig dock inte om någon amatörarkeolog. Pfanner disputerade vid Münchens universitet år 1981 med en avhandling om Titusbågen i Rom. Han har utsetts till hedersprofessor inom klassisk arkeologi vid universitetet i Leipzig. Men i första hand har Pfanner varit verksam som restaurator, med egen firma inte bara i Scheffau, utan också i München och Uhldingen. Som restaurator har han arbetat med antika föremål i samlingar som t.ex. Pergamonmuseet i Berlin, så väl som med spektakulära byggnader, t.ex. Schloss Neuschwanstein som

Detalj med författarens hand på Augustus kind. Foto: Julia Habetzeder.

Det 1,7 m höga Augustusporträttet inne på slottet Hohentübingens borggård. Foto: Julia Habetzeder.

också ligger i Allgäu. Vid sidan om detta är Pfanner verksam som bildhuggare. Och den som tittar noga på *Augustus från Allgäu* kan svagt urskilja en inskription på halsens vänstra sida: HARTMUT • MICHAELIS-QUE • FEC • MCMLXXXIC. *Augustus från Allgäu* är alltså ett verk signerat av en Hartmut och en Michael, rimligen Michael Pfanner och dennes dåvarande kollega i Scheffau, Hartmut Schmid.

FAKTA OCH FIKTION

Att läsa Michael Pfanners text i konferensvolymen är på många sätt en förvirrande upplevelse. Berättelsen är från för-

sta stund suspekt: fotografier visar hur det ”nyupptäckta” enorma porträtthuvudet ligger i den lilla ån Hausbach, där vattnet bara når några decimeter upp på skulpturen. Även om man tar ett eventuellt kraftigt regn i beaktande är det svårt att föreställa sig hur detta lilla vattendrag ska ha lyckats skölja skulpturen flera hundra meter nedströms. Och detta dessutom på ett sådant sätt att skulpturen överhuvudtaget inte tagit någon skada under sin färd. Att man under romersk kejsartid skulle ha ställt upp en 10,5 m hög skulptur i detta avlägsna hörn av provinsen Raetien är i sig helt osannolikt.

Texten i konferensvolymen bryter gradvis samman, i takt med att allt mer bisarra detaljer introduceras. Projektet MAMI, som nämnts ovan, ska ha varit ett UNESCO-projekt under ledning av S. Loren i Rom och Genève (Sophia Loren, den berömda italienska skådespelerskan född 1934?) och M. Reich-Ranicki (Marcel Reich-Ranicki, den tyske publicisten och litteraturkritikern som levde 1920–2013?) – åter någonting högst osannolikt. Och i en fotnot noteras det glatt att den plats i Suetonius *Kejsarbiografier*, där den kolossala skulpturen omnämns, 88.171, motsvarar byn Weilers moderna postnummer. Här bryter jag in: nej, Suetonius nämner inte att Augustus låtit skänka någon kolossalskulptur till området kring dagens Weiler. Det är ren satir.

Jag kan bara beundra det faktum att Michael Pfanner och Hartmut Schmid skapat en femfaldigt uppförstorad kopia efter en avgjutning av *Augustus från Primaportas* huvud. Hantverksarbetet är minst sagt imponerande. Det bisarra i hela skeendet, att placera ett modernt Augustusporträtt i kolossalformat i ett litet vattendrag i en sömnig alphy, är underhållande. Men två aspekter ger, enligt min mening, det hela en lite bitter eftersmak. Den ena är de sam-

De berömda fragmenten efter en kolossalskulptur föreställande kejsar Konstantin den store. Kapitolska museet, Rom. Foto: Miguel Hermoso Cuesta via Wikimedia Commons (Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0).

manhang där skulpturen presenterats, den andra att skämtet hämtar mycket av sin komik i att peka ut andras okunskap.

Vad gäller sammanhanget: det som gör texten som jag sammanfattat ovan så förvirrande är att den bakats in som ett bidrag i en konferensvolym. De andra bidragen är mer traditionella vetenskapliga diskussioner kring konferensens tema: recep-

tion, tidsanda och förfalskningar. För dessa gäller den akademiska textens spelregler: källhänvisningar, sanningshalt och akribi. Källhänvisningar ges förvisso också i Pfanners artikel (och Pfanner har många vetenskapliga artiklar på sitt cv), men detta med sanningshalt har här lämnats därhän. Michael Pfanner har, kanske därför, lite pliktskyldigt inkluderat volymens introduktion i den pdf av artikeln som han gjort tillgänglig digitalt. I denna introduktion beskrivs i förbigående *Augustus från Allgäu* – skulptur liksom tillhörande text – som ett konstprojekt. Som sådant är det hela lättare att greppa. Kanske hade tilltaget fått ett större genomslag om det presenterats i ett konstnärligt sammanhang? Jag frågar mig hur många av *Medusas* läsare som hört talas om denna spektakulära kolossalskulptur tidigare.

Ser man *Augustus från Allgäu* som något av ett practical joke, är det ofrånkomligen så att humorn i stort ligger i att peka ut dem som tar *Augustus från Allgäu* för en antik romersk skulptur. Så vitt jag vet (med brasklappen att det inte är lätt att sälla fram otvetydiga fakta i detta ämne), så har skulpturen alltid ställts ut tillsammans med informationsmaterial som återger den osannolika berättelse som sammanfattats här ovan. Skulpturen har funnits utställd i Weiler, i Tübingen

Området Allgäu i södra Tyskland (och med en liten del i dagens Österrike) markerat med rött. Illustration: Melancholie via Wikimedia Commons (GNU Free Documentation Licens).

och ett tag även i München: 2017–2018 stod den framför stadens anrika glyptotek, som del av en utställning om antik porträttkonst. Man anger inte svart på vitt att detta är en modern skapelse, men man radar upp så många absurditeter att de flesta av oss nog skulle dra den slutsatsen ändå. Men det finns de som inte gör det – som kanske inte vill göra det.

I konferensartikeln visas fotografierna från segertåget som följde uppträcket av skulpturen i Weiler – om nu paraden verkligen ägde rum, så är detta onekligen att göra sig lustig över de obildade byborna som direkt kastar sig över ett ärorikt förflutet som bara är en absurd chimär. Ett annat exempel: en kvinna besöker Weiler och tycker att skulpturen, och dess informationstavla, är högtintressant. I den lokala turistbyrån frågar hon efter mer information, kanske en bok om det

Augustus från Prima Porta med rekonstruerad ursprunglig bemålning. Bild ur Ludwig Fenger, *Dorische Polychromie. Untersuchungen über die Anwendung der Farbe auf dem dorischen Tempel*, Berlin 1886, pl. 8.

storslagna fyndet? Då får hon höra att detta bara är ett stort skämt. Hon känner sig så förlöjlig att hon skriver ett upprört brev till en anställd vid ortens Kur- und Gästeamt med en uppmaning om att sätta upp sanningsenlig information invid skulpturen. Men istället för att ändra informationstavlan skickar man en kopia av det upprörda brevet vidare till skulpturens upphovsman, som dess-

utom publicerar en bild av det i sitt konferensbidrag ... Självfallet har kvinnans namn suddats ut. Men lika fullt: en stor del av humorn i detta ligger i att peka ut dem som inte ser igenom bluffen. Detta gäller ju även om historien med kvinnan och hennes upprörda brev vore helt fabricerad.

FAKE NEWS

I en tid då flödet av information ständigt ökar, en tid då en amerikansk president gjort begreppet "fake news" till ett slagord, är den diskussion som *Augustus från Allgäu* öppnar upp för högaktuell. Visst bör väl även akademiker kunna ta steget utanför sitt ämnes traditionella ramar? Visst är väl projekt som korsar gränserna mellan vetenskap och konst någonting att eftersträva?

Och visst är det väl tröttsamt när allting måste vara helt politiskt korrekt och målat med svart på vitt? Men ändå. Kan man inte lägga till en faktaruta, en liten notis som skingrar osäkerheten? Så att de som till en början "gick på" skämtet kan få gå hem lite klokare, och som spelare i samma liga som alla andra? Eller är jag bara tråkig nu? Här finns kanske inget rätt eller fel.

LÄSTIPS

Michael Pfanners konferensbidrag 'Der Augustus aus dem Allgäu' har publicerats i K.B. Zimmer red., *Rezeption, Zeitgeist, Fälschung – Umgang mit Antike(n)*, Tü-

bingen 2015, 9–25. Texten finns tillgänglig på Academia.edu. Även om man inte läser tyska så bra kan det vara intressant att titta på artikelns många illustrationer. Katalogen som gavs ut i samband med utställningen i München 2017–2018 är F. Knauss & A. Fendt, *Charakterköpfe. Griechen und Römer im Porträt*, München 2017. Här nämns *Augustus från Allgäu* kort och svepande (återigen inga tydliga gränser mellan fakta och fiktion) i introduktionskapitlet.

Pfanners företag presenteras på hemsidan <https://www.arge-pfanner.de/>, där även Augustus från Allgäu finns representerad.

Julia Habetzeder arbetar som redaktör vid de svenska instituten i Athen och Rom, samt som fristående forskare med inriktning på grekisk-romersk skulptur.

Slottet Neuschwanstein i Allgäu. Foto: Rachel Davis via Wikimedia Commons (Creative Commons CC0 1.0).

